

druge svetovne vojne, sredi leta 1938, je delegacija HBZ pod vodstvom predsednika Ivana Butkovića obiskala Zagreb, kjer jih je sprejel tako dr. Vlatko Maček kot tudi nadškof Alojzij Stepinac. Ob začetku druge svetovne vojne na tleh takratne jugoslovanske države se je tudi Hrvatska bratska zajednica pridružila ostalim jugoslovanskim organizacijam v ZDA, ki so organizirale številne akcije za materialno in politično pomoč stari domovini. HBZ je med drugim poslala tudi posebno resolucijo predsedniku ZDA Franklinu Delanu Rooseveltu, v kateri je poudarila, da ne priznava Nezavisne države Hrvatske in da je pripravljena sodelovati skupaj z ostalimi južnoslovanskimi priseljenci pri uresničevanju ameriškega vojaškega programa. Hrvatska bratska zajednica je tudi aktivno sodelovala pri pripravi ameriškega hrvatskega kongresa, ki so ga organizirali v Chicagu v februarju leta 1943. Hrvatje so pripomogli k zmagi ZDA nad fašizmom tudi na podlagi nakupovanja vojnih obveznic, samo HBZ je kupila za preko 6 milijonov dolarjev vojnih obveznic. Po koncu druge svetovne vojne je prišlo v zajednici do sporov v zvezi z odnosom do stare domovine. Ob tem se je v hrvatski skupnosti na sploh oblikovalo različno mnenje o tem, ali bi naj z domovino, v kateri je vladal komunistični režim, sploh vzdrževali kakršnekoli stike. Prihod političnih emigrantov iz domovine v ZDA po letu 1947 ni imel pozitivnega učinka na sodelovanje Hrvatov s staro domovino. Vendar je HBZ vzdrževala stike s staro domovino, še zlasti da bi ohranila hrvatsko kulturno dediščino v ZDA. S tem vprašanjem se avtor ukvarja zlasti v zadnjih dveh poglavjih.

V predzadnjem poglavju nam dr. Čizmić predstavi Hrvatsko bratsko zajednico kot zaščitnika in promotorja hrvatske kulturne dediščine v ZDA. HBZ, kakor tudi že njene predhodnice, je imela vlogo organizatorja in mecena kulturnega življenja med Hrvati v ZDA. Zlasti aktivna so bila pevska društva, omembe vredni tudi tamburaški zbori. Zajednica je podpirala tudi številne programe hrvatskih radijskih ur na različnih komercialnih postajah.

V zadnjem poglavju je prikazana vloga hrvaške bratske zajednice v zadnjih dveh desetletjih. Od leta 1975 dalje je število članov HBZ stalno upadalo. Še leta 1975 je bilo 92.664 članov, leta 1983 le še 82.273. To je bil in je še danes glavni problem zajednice. V relativno zelo kratkem podpoglavju je avtor predstavil prizadevanja HBZ kakor tudi celotnega hrvatskega izseljenstva v ZDA in Kanadi za pomoč pri ustvarjanju neodvisne hrvaške države v letih 1991 pa vse do danes. Ta pomoč je bila precejšnja, tako humanitarna, ki ji lahko merimo vrednost v milijonih dolarjev, medtem ko je bila druga oblika pomoči politična, v obliki zahtev za priznanje Hrvaške s strani ZDA.

Delo dr. Čizmića predstavlja vsekakor novost tako v hrvaški kot tudi v ameriški historiografiji. Hrvatska bratska zajednica je ena redkih bratskih podpornih organizacij v ZDA, ki ima znanstveno monografijo o svojem delovanju.

Matjaž Klemenčič

John R. Lampe, *Yugoslavia as History: Twice there was a Country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

V Združenih državah Amerike se je med razpadanjem nekdanje Jugoslavije zanimanje za njeno zgodovino močno povečalo, še zlasti za obdobje po drugi svetovni vojni oziroma za obdobje po sporu Komunistične partije Jugoslavije z Informbirojem leta 1948. Tako so v ZDA izšle številne knjige, v katerih se avtorji ukvarjajo z vprašanji zgodovine nekdanje Jugoslavije in s posebnostmi njenega družbeno-političnega sistema. Pri tem velja omeniti, da je večina avtorjev tako ali drugače povezanih z nekdanjo Jugoslavijo (bodisi da živijo v ZDA kot izseljenci ali kot potomci izseljencev, veliko pa je poročenih z ljudmi, ki izhajajo iz ozemlja nekdanje Jugoslavije); le redki so se pričeli ukvarjati z vprašanji jugoslovanske zgodovine brez omenjenih vzpodbud. Med take sodi tudi avtor knjige »Yugoslavia as History: Twice there was a country« (=Jugoslavija kot zgodovina: Dvakrat je bila država), John R. Lampe.

Avtor se je z Jugoslavijo prvič srečal v 60-ih letih, ko je kot ameriški diplomat služboval v Beogradu. Vendar pa John R. Lampe kasneje ni nadaljeval diplomatske kariere, ampak se je raje posvetil študiju ter karieri univerzitetnega profesorja. Za njegovo razlago jugoslovanskega vprašanja sta bili odločilni prvi dve leti, ki ju je preživel v Beogradu, deloma pa tudi pojmovanja njegovega pokojnega mentorja, profesorja zgodovine na Univerzi Wisconsin Michaela Bora Petrovicha, ki je bil srbskega porekla, ter njegovo druženje s srbskimi zgodovinarji v 70-ih in 80-ih letih.

John R. Lampe je avtor več knjig, ki se ukvarjajo z zgodovino Jugoslavije. Omenimo naj le dve: *Balkan Economic History, 1550–1990* (skupaj z Marwinom R. Jacksonom) ter *Yugoslav-American Economic Relations since World War II* (skupaj z Rusellom O. Prickettom ter beograjskim ekonomistom Ljubišom Adamovićem).

Prof. Lampeja sem prvič srečal že leta 1983, ko je na letni konvenciji Ameriškega združenja za slavistične študije v Kansas Cityu predstavil referat, v katerem je skušal primerjati jugoslovanski ter ameriški federalizem. Ob tem je že tedaj pozabil, da je poleg razlik v družbenopolitičnem sistemu med takratno Jugoslavijo ter ZDA obstajala razlika med obema državama tudi v tem, da je bil jugoslovanski federalizem federalizem etničnih enot, medtem ko ameriške zvezne države niso države le ene od stoterih ameriških etničnih skupnosti.

Knjiga »Yugoslavia as History« je napisana v glavnem na osnovi obstoječe literature, pisane predvsem v angleškem jeziku. Poleg tega avtor citira tudi nekatere knjige in članke v srbohrvaščini in slovenščini ter nekatere arhivske vire. Med temi prevladujejo poročila ameriških in britanskih ambasadorjev iz Beograda, ki jih je našel v Londonu in Washingtonu.

Knjiga, ki obsega 421 strani, je razdeljena na uvodno poglavje ter enajst glavnih poglavij. Periodizacija zgodovine jugoslovanskih narodov ne prinaša veliko novosti. V prvih treh poglavjih avtor obravnava zgodovino ozemlja nekdanje Jugoslavije (s poudarkom na srbski zgodovini) pred prvo svetovno vojno. V prvem nam predstavi obdobje od leta 800 do leta 1800, in sicer se najprej ukvarja s fizično-geografskimi značilnostmi omenjenega območja, nato pa predstavi nekatera dejstva iz srednjeveške zgodovine držav, ki so nastajale na tem območju.

V drugem poglavju z naslovom »Unifying aspirations and rural resistance, 1804–1903« oriše najprej jugoslovansko idejo pred letom 1860 ter Srbijo kot državo enega naroda v 19. stoletju, nato pa še Črno goro kot minidržavo ter zgodovino tega področja v obdobju 1860–1900 v okviru jugoslovanskih gibanj v Habsburških deželah. V tretjem poglavju se posveča predvsem avstroogrski okupaciji Bosne in Hercegovine, aneksijski krizi iz leta 1908 ter balkanskim vojam v obdobju 1912–1913.

Natančen bralec prvih treh poglavij ne more spregledati, da avtor, v primerjavi s hrvaško, posveča veliko prostora srbski in črnogorski zgodovini, medtem ko Slovence in Makedonce odpravi le na nekaj straneh. Tudi literatura, ki jo je avtor uporabil za ta del knjige, ustreza zgoraj navedenim proporcionalnim dejstvom. Tako uporablja predvsem literaturo v angleškem jeziku, ki je nastajala v ZDA, deloma pa tudi literaturo iz Avstrije in Nemčije, napisano v nemškem jeziku. Poleg tega je upošteval tudi dela nekaterih avtorjev z območja nekdanje Jugoslavije. Tako poleg *Zgodovine Slovencev* (Cankarjeva založba, 1979) citira še Draga Roksandića, Slavka Gavrilovića, Milana Protića, Andrijo Radenića, Jaroslava Šidaka, Žarka Bulajića, Mirjano Gross, Agnezo Szabo, Mustafu Nanovića, Frana Zwittera, Bogdana Krizmana ter Igorja Karamana.

V tem prvem delu knjige izstopa očitna napaka, saj avtor priznava »pacto convento«, torej sporazum med hrvaškim in madžarskim plemstvom iz leta 1102, o katerem so si tako hrvaški kakor tudi madžarski zgodovinarji edini, da ni obstajal. Gre za ponaredek iz 19. stoletja, ki ga je hrvaško plemstvo izrabljalo v bojih za položaj Hrvaške v 19. stoletju.

Za obdobje do prve svetovne vojne je o slovenski zgodovini zelo malo zapisanega. Tako so na straneh 28 in 29 omenjeni: prihod Slovencev v alpske dežele, reformacija ter protireformacija in Linhartov boj zoper stališče, da so Slovenci etnični Nemci in nimajo nobene posebne slovenske identitete, ter dejstvo, da je slovensko prebivalstvo že sredi 18. stol. preseglo 700 000 ljudi. Na strani 41 pa avtor govori o Ilirskih provincah. Ob tem velja omeniti, da je avtor na eni strani preprosto izpustil program Zedinjene Slovenije iz leta 1848, na drugi pa podrobno predstavil Načertanije Ilije Garašanina in ilirsko gibanje Ljudevita Gaja. Na strani 69 je omenil tudi tako imenovani Mariborski program, po katerem naj bi se vse slovenske dežele združile v eno upravno enoto v okviru Habsburške monarhije. Avtor omenja tudi taborsko gibanje in ljubljanski sestanek stotih predstavnikov Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1870, pri čemer poudarja, da so slovenski organizatorji imeli velike težave, preden so prepričali voditelje Hrvatske narodne stranke, da so vključili v svojo delegacijo tudi nekaj Srbov. Avtor opozarja, da ta sestanek ni prinesel kakšnih pomembnejših sklepov, ki bi usodno vplivali na nadaljnjo zgodovino narodov na območju nekdanje Jugoslavije.

Zanimivi so tudi ekonomski podatki, npr. o zemljiški strukturi pred letom 1914, pri čemer govori tudi o Sloveniji, ki pa je ne definira, tako da ne vemo, ali pri tem misli na slovensko etnično ozemlje (verjetno ne!), na ozemlje jugoslovanske Slovenije iz obdobja 1919–1941, ali pa na ozemlje današnje Republike Slovenije. Na strani 74 omenja še ekonomsko integracijo slovenskega ozemlja s Trstom in železniško povezavo Trst-Dunaj, hkrati pa poudarja, da je Slovenija leta 1912 proizvedla na enega prebivalca štirikrat več industrijskega blaga kot Srbija. Poudaril je, da je Trst veliko pridobil tudi z izgradnjo drugega tira železniške proge leta 1901, kar je seveda pomenilo nove investicije avstrijskih firm. Avtorju se je tudi zapisalo, da je živel v Ljubljani leta 1910 kar 64.000 Slovencev, čeprav je po podatkih ljudskega štetja takrat živel v njej le 56.844 prebivalcev. Avtor tudi priznava, da je ekonomski vzpon, ki ga je prinesla železnica Dunaj-Trst deloval proti ekonomskim povezavam Slovencev z jugoslovanskim jugom. Na strani 75 omenja še zadružniško gibanje Janeza Evangelista Kreka in politično delovanje Slovenske ljudske stranke v smislu trializma; stranka naj bi predlagala, da se Slovenci odpovedo svojemu jeziku v korist hrvaškega, če bi

takratna dualna monarhija ustanovila še tretji, južnoslovanski del monarhije. To trgovanje s slovensko jezikovno identiteto naj bi preprečili liberalci ter socialni demokrati. Nato avtor na strani 93 opozarja na dejstvo, da so se nekateri slovenski prostovoljci na začetku balkanskih vojn bojevali v srbski armadi, hkrati pa je tudi izrazil predavanje Ivana Cankarja o Slovencih in Jugoslovanih, češ da naj bi bili Slovenci bratrance južnih Slovanov v jeziku in bratje po krvi. Omenimo naj, da avtor nato v istem odstavku pozablja na Cankarjeve izrečene misli o politični kulturi slovenskega kmeta, ki bi naj bila bližja tirolskemu kot hrvaškemu ali srbskemu.

Poleg že omenjene *Zgodovine Slovencev* avtor v prvih treh poglavjih citira še nekatere slovenske avtorje, npr. Carol Rogljevo in Toussainta Hočevarja ter Walterja Lukana. Zanimivo je, da ni uporabil niti številnih člankov o tem obdobju slovenske zgodovine, ki so bili objavljeni v ameriški reviji *Slovene Studies*, ali v dunajski *Osthefte*.

Nato sledi poglavje o prvi svetovni vojni in ustanovitvi prve Jugoslavije oziroma o obdobju 1914–1921. V njem avtor najprej predstavi Srbijo in Jugoslovanski odbor v obdobju od 1914 do 1917, nakar se ukvarja z režimi vladanja na tleh kasnejše Jugoslavije v času I. svetovne vojne. Predstavi tudi Narodni svet v Zagrebu in združitve v Beogradu decembra 1918. V tem poglavju se ukvarja še s politiko zahoda do mejnih vprašanj Jugoslavije, ekonomskimi težavami na poti k politični združitvi, volitvami v konstituanto in z Vidovdansko ustavo.

Tudi za to obdobje uporablja (poleg angleških) v glavnem vire oziroma dela srbskih (Vase Kazimirovića, Dimitrija Djordjevića, Dragoljuba Živojinovića, Andrije Mitrovića, Ljubinke Trgovčevića, Mile Bjelajca, Dragoslava Jankovića in Milorada Ekmečiča) ter nekaterih hrvaških avtorjev (Bogdana Krizmana, Rudolfa Bičanića, Ferda Čulinovića, Dragovana Šepića).

V tem poglavju se avtor posveča slovenski zgodovini le pri obravnavi vojnih režimov, pri čemer opozori na dejstvo, da so igrale pri zahtevah za preureditev Habsburške monarhije po trialističnem principu najpomembnejšo vlogo italijanske težnje po zahodnem delu slovenskega etničnega ozemlja (odstavek na str. 104). Na strani 112 avtor opozarja na mejno vprašanje z Italijo ter fašistično zatiranje Slovencev v Italiji na začetku 20-ih let in na razdelitev južne Koroške na cono A in cono B. Podučni nas, da naj bi julija leta 1920 (v resnici 10. oktobra 1920 – pripis M. K.) prišlo do plebiscita, v katerem je v coni B (?) tri petine prebivalcev glasovalo za Avstrijo, zaradi česar je okrog 40.000 do 60.000 Slovencev (po avtorjevih navedbah) ostalo na avstrijski strani takratne jugoslovansko-avstrijske meje (po podatkih ljudskega štetja iz leta 1910 nekaj več kot 66.000 Slovencev – pripis M. K.).

Ko govori v tem poglavju o Slovencih, avtor poleg že omenjenih Carol Rogljeve ter Toussainta Hočevarja citira še uvodna poglavja iz knjige Bogdana Novaka, *Trieste 1941–1954*. Že tu naj omenim, da avtor ne upošteva najnovejšega dela, ki je izšlo v slovenskem jeziku izpod peresa tržaškega Slovence Jožeta Pirjevca *Jugoslavija 1918–1992: Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*.

V naslednjih dveh poglavjih je Lampe obravnaval zgodovino prve Jugoslavije. V poglavju z naslovom »*Parliamentary kingdom, 1921–1928*« (»*Parlamentarna kraljevina, 1921–1928*«) nam avtor najprej predstavi Vidovdansko ustavno ureditev ter nove strankarske povezave v tem okviru, poleg tega pa še kulturne povezave in ekonomske probleme, ki so nastajali v tej novi državi ter srbsko-hrvaška razmerja. Na koncu podrobno opiše vzroke za konec tega obdobja, ki se je (kot znano) končalo s streli v skupščini ter uvedbo »šestojanuarske diktature« leta 1929.

Naslednje poglavje obravnava zgodovino Jugoslavije kot avtoritarnega kraljestva v obdobju 1929–1941. V njem avtor govori o kraljevski diktaturi do atentata na kralja Aleksandra v Marseillu ter o vladavini Stojadinovića in kraljevih namestnikov v obdobju od leta 1935 do 1938. Zanimivo je podpoglavje o rekapitulaciji pridobitev prve Jugoslavije v letih 1921–1939 na področju ekonomije, ko naj bi se domači proizvod v teh dvajsetih letih povečal za 68%. Avtor opozori tudi na dejstvo, da naj bi okrog dve tretjini te rasti prispevale lahka industrija na Hrvaškem ter v Sloveniji in metalurška industrija ter rudarstvo v Bosni, na Kosovu in v Makedoniji. Industrijska proizvodnja naj bi leta 1938 predstavljala 30% celotne jugoslovanske proizvodnje. Avtor se nato dotakne velikih problemov agrarne reforme in poizkusov poenotenja šolskih učbenikov in učnih programov na eni ter velikih razlik v stopnji pismenosti in šolskega obiska na drugi strani. Podrobno opiše tudi vpliv Jugoslavije na nekatera intelektualna gibanja v Beogradu in Zagrebu na prelomu iz dvajsetih v trideseta leta, hrvaško-srbski sporazum iz leta 1939 ter pristop Jugoslavije k trojnemu paktu.

V tem poglavju je citiral Mileta Bjelajca, Djordja Stankovića, Arifa Purivatro, Janka Prunca (v resnici Janka Prunka – pripis M. K.), Momčila Zečevića, Branislava Grigorijevića, Ferda Čulinovića, Tomislava Bogovca, Ljubomira Djurković-Jakšića, Fedjo Markovića, Mirjano Kolar-Dimitrijević, Andreja Mitrovića, Ljuba Bobana, Branka Petranovića, Dušana Bibra, Smiljano Djurović, Ivana Vinskega ter Miroslava Janičijevića. Posebnega poudarka na zgodovini katerekoli pokrajine ali naroda v Jugoslaviji med obema vojnama ni. Tudi ime najbolj vplivnega slovenskega politika med obema vojnama, dr. Antona Korošca, se pojavi le v okviru osmih strani.

Lampe je posebno, vendar sorazmerno kratko poglavje namenil drugi svetovni vojni: »*World war and civil war, 1941–1945*« (=Svetovna vojna in državljanska vojna 1941–1945). V prvem delu piše o padcu prve Jugoslavije in njenemu vojaškemu zlomu ter odhodu vlade generala Simovića v emigracijo. Medtem ko delovanju vlade v izgnanstvu in neprizadevanjem izseljencev v zvezi z Jugoslavijo med drugo svetovno vojno ne posveti nobene pozornosti, pa podrobno obravnava nastanek in razvoj posameznih frakcij v četniškem gibanju, kjer obsodi režim Mira Nedića in Ljotića v Srbiji, medtem ko je dokaj prizanesljiv do sodelovanja Draže Mihailovića z okupatorjem, oziroma do njegovega stališča, da bi bilo z morebitnim odporom potrebno počakati do prihoda zaveznikov. Avtor se posveti tudi nastanku Nezavisne države Hrvatske ter vlogi nadškofa Alojzija Stepinca pri uradni podpori Paveličevega režima katoliški hierarhiji na Hrvaškem. Zelo podrobno oriše ustaške zločine nad civilnim srbskim prebivalstvom ter v zvezi s tem tudi že vnaprej razlaga vpliv teh zločinov na kasnejši razvoj srbsko-hrvaških odnosov v 90-ih letih XX. stoletja. Podrobno oriše tudi partizansko gibanje, seveda s posebnim ozirom na Srbijo ter Črno goro in britansko ter ameriško pomoč Titovim partizanom. Nato obravnava komunistični prevzem oblasti komunistov leta 1945.

Kljub vsemu lahko ugotovimo, da je poglavje o drugi svetovni vojni eno boljših v tej knjigi. Pri pisanju se je naslanjal zlasti na vire ameriških avtorjev, upošteval pa je tudi dela Velimirja Teržića, Fikrete Jelić-Butić, Branka Petranovića, Vojislava Koštunića, Kosta Čavoškega, Mihajla Minoskega, Bogdana Lekića in Ljuba Bobana.

Zgodovino Slovencev v drugi svetovni vojni obravnava na straneh 217 in 218. Najprej bralca seznani z delitvijo ozemlja jugoslovanske Slovenije med Nemčijo, Italijo ter Madžarsko, nato pa govori, »da je nacistični napad na Sovjetsko zvezo dal proste roke slovenski Komunistični partiji, da je oblikovala Osvobodilno fronto /OF/ za odpor...« (kot vemo, je bila Osvobodilna fronta ustanovljena 26. aprila 1941 – opomba M. K.). Avtor govori tudi o italianizaciji ter nacističnem planu, da bi izselil četrť miliona Slovencev iz severnega dela bivše jugoslovanske Slovenije, in da je ta načrt naletel na odpor. Opozori tudi, »da je komunistično vodstvo lahko računalo tudi na odporne iz vrst Sokola in Krščansko-socialistične stranke,« in nadaljuje: »Italijanski in kasneje nemški maščevanje proti upirajočim se slovenskim vsem je odprlo pot Mihailovičevim prizadevanjem, da bi tudi ne-Srbe vključil pod četniško zastavo. Oboji, tako plavogardisti /Blue Guards/, kot tudi od Italijanov sponzorirani belogardisti /White Guards, ki sami sebe imenujejo domobranci/, so lahko zbrali nekaj enot v letih 1943–44. Njihovo število plus število članov enot Slovenske ljudske stranke je bilo leta 1943 nekoliko višje kot število članov Osvobodilne fronte, ki so jo vodili komunisti, tudi po tem, ko so partizani pridobili italijansko orožje v septembru 1943 in se je število partizanov zvišalo od 2.500 na 6.000 ... Do viška enotnosti Fronte je prišlo na kongresu AVNOJ-a v Jajcu leta 1943 ... Krščansko-socialistični voditelj SLS, disident Edvard Kocbek je tam govoril o komunistih in katolikih, ki morajo delati skupaj ... Njihova zapletena zveza je trajala ves čas vojne in je pripomogla, da je leta 1944 ena od ameriških misij imela vodilno vlogo na partizanski strani. Istočasno je ena enota Office of Strategic Services delovala uspešno s slovenskimi partizani na Štajerskem, saj je uničila edino dvotirno železniško progo, ki je povezovala srednjo Nemčijo preko Dunaja z italijansko fronto preko Ljubljanskih vrat ...«

Pri teh ugotovitvah, ob katerih komentar verjetno ni potreben, se je avtor posluževal dela Helge H. Hartman (*Slovenia under Nazi Occupation, 1941–1945*), pri opisovanju vloge Kocbeka pa dela Stelle Alexander (*Church and State in Yugoslavia since 1945*).

V posebnem poglavju avtor obravnava ustanovitev druge Jugoslavije v obdobju 1946–1953. Pričenja ga z ustavo iz leta 1946, ki jo podrobno opiše, nato pa se posveti prevzemu oblasti oziroma represivnim ukrepom komunističnih oblasti do cerkvenih organizacij ter opozicije. Obravnava tudi ekonomsko obnovo ter pomoč UNRRA-e, kjer ugotavlja, da je število žrtev druge svetovne vojne v Jugoslaviji znašalo okrog milijon ubitih in okrog 700.000 ljudi, »ki niso bili rojeni«. V nadaljevanju oriše delovne brigade kot element pomoči gospodarstvu. Iz obdobja 1946–1948 je omenil tudi tržaško vprašanje (k obravnavi tega se bomo še vrnili) ter jugoslovansko sestrelitev ameriških vojaških letal nad jugoslovanskim ozemljem. Zelo podrobno obravnava znana dejstva iz oblik ekonomskega sodelovanja med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo pred sporom med Titom in Stalinom leta 1948, vprašanje združništva ter upor bosanskih Muslimanov na področju Velike Kladuše ob kolektivizaciji leta 1949. Na podlagi zelo dobro napisanega dela hrvaškega ameriškega zgodovinarja Ive Banca (*Sa Staljinom protiv Tita*) obravnava ravnanje jugoslovanskih varnostnih organov s tako imenovanimi informbirojevci. Na naslednjih straneh tega poglavja so prikazana vprašanja delavskega samoupravljanja in decentralizacije, vlogo ameriške pomoči pri prestrukturiranju jugoslovanskega gospodarstva ter centralizacijske učinke ustave iz leta 1953. Poglavje je napisano primarno na podlagi knjig ameriških avtorjev ter na podlagi poročil ameriške ambasade v Beogradu o stanju v državi. Upošteval je tudi dela avtorjev, ki delujejo na področju nekdanje Jugoslavije (Vojislav Koštunica, Kosta Čavoski, Janko Pleterski, Branko Petranović, Jože Prinčič, Vera Kržišnik-Bukić, Sead Truljo).

O razvoju dogodkov v Sloveniji v tem poglavju ni napisal skoraj ničesar. Omeniti velja le odstavke, v katerih se ukvarja s tržaškim vprašanjem (na straneh 236 in 237), kjer najprej piše o umiku partizanov iz

Trsta maja 1945, nato pa se posveti britanskim, francoskim, ameriškim in ruskim predlogom razmejitve med Jugoslavijo ter Italijo. Govori tudi o razdelitvi tržaškega ozemlja na cono A in cono B; pri tem citira že omenjeno delo Bogdana Novaka, *Trieste 1945–1954*.

Zgodovino Jugoslavije po letu 1953 avtor razdeli na tri obdobja, in sicer: obdobje vzpenjanja jugoslovanske države od leta 1954 do leta 1967, obdobje Jugoslavije v upadanju (1968 do 1988) ter v obdobje po letu 1988, ki ga označuje kot »obdobje etničnih politik in konca Jugoslavije«.

Jugoslavijo v obdobju 1954–1967 označujejo po mnenju Lampeta štiri področja, ki so razlikovala Jugoslavijo od ostalih dežel komunistične vzhodne Evrope. Najprej omenja zunanjo politiko, ki naj bi bila po njegovem mnenju v prvi vrsti Titovo delo. Gre za Jugoslavijo, ki je uspešno vodila politiko ekvidistance med vzhodom in zahodom. Ko je Jugoslavija izzivala tekmovalstvo med obema stranema za njegove politične usluge, je pridobivala pomembne ekonomske koncesije iz obeh strani. Seveda pri tem ne smemo pozabiti na Titovo vlogo pri ustanavljanju in vodenju neuvrščene gibanja. Drugo, kar je razlikovalo Jugoslavijo od ostalega evropskega komunističnega sveta, je bilo odpiranje k zahodnoevropskim trgov, ki je nekatera podjetja prisililo, da so izboljševala produktivnost, politike pa k manjšemu vmešavanju v ekonomijo. Tretja značilnost je bila ekonomska reforma leta 1965, ki je po Lampetu predstavljala najbolj ambiciozno vrsto ekonomskih reform, usmerjenih k tržni ekonomiji, ki so se jih lotili kjerkoli v komunističnem svetu pred letom 1989. Hkrati je šlo tudi za odstranitev glavnega nasprotnika, dotedanjega ministra za notranje zadeve Aleksandra Rankovića. V 60-ih letih je režim tudi omogočal omejeno intelektualno svobodo. Avtor omenja tudi možnosti potovanja ter izobraževanja na zahodu. Če bi Jugoslavija nadaljevala po reformni poti še v 60-ih letih, bi po avtorjevem mnenju prišlo do politične transformacije, ki bi omogočila stalni jugoslovanski vzpon.

Zelo dobro je napisan pregled jugoslovanske zunanje politike v letih 1954–1967. V prvi vrsti gre za vprašanja odnosov s Sovjetsko zvezo, za pomiritev leta 1955, za jugoslovansko vlogo v madžarski revoluciji oktobra 1956, za oris tako imenovanega drugega spora s Sovjetsko zvezo v letih 1957–1959 ter za vpliv kitajsko-sovjetskega spora na jugoslovansko-sovjetske odnose. Pri tem nam avtor opiše jugoslovansko vlogo v ustanovitvi gibanja neuvrščene ter vlogo ameriške pomoči Jugoslaviji. V tem okviru preseneča, da ni omenjen Titov obisk v ZDA v času Kennedyjeve administracije. Lampe se zaveda problemov neenakomernega regionalnega razvoja v Jugoslaviji, kakor tudi problemov oblike pomoči nerazvitim republikam in pokrajinam v Jugoslaviji od 60-ih let naprej. Avtor kritizira ustavo iz leta 1963, še zlasti njene decentralizacijske učinke, kjer skoraj z obžalovanjem piše o procesih decentralizacije znotraj Komunistične partije Jugoslavije oziroma Zveze komunistov Jugoslavije. VIII. kongres ZKJ decembra 1964 je prinesel pravico republikim vezavam komunistov, da se sestanejo na svojih kongresih pred kongresom ZKJ in na ta način pripravijo svoje predloge za kongres. To naj bi po avtorju pomenilo prakso republikih ali etničnih politik; poda tudi svoj pogled na ekonomsko reformo iz leta 1965 in ekonomske posledice.

Značilno za to poglavje je, da pri svojem pisanju skorajda ne upošteva avtorjev iz nekdane Jugoslavije. Tako lahko med citati najdemo le dela Edvarda Kardelja, Veljka Mičunovića, Branka Horvata, Rudolfa Bičanića, Barbare Jančar in knjigo več avtorjev *The Development of Socialist Agriculture in Yugoslavia*. Med citati najdemo tudi dela nekaterih znanih ameriških jugoslovanistov (Georgea Macesicha, Dennisona Rusinowa, Susan L. Woodward, Sabine P. Ramet, Paula Shauja).

O Slovencih in za Slovence zanimivih vprašanjih avtor piše le v zvezi z podpisom Londonskega memoranduma leta 1954 in njegovih posledicah za jugoslovansko-italijanske odnose. Zanimivo je, da ob tem izpušča kasneje podpisane osimske sporazume in ne govori o problemih, povezanih s slovensko manjšino v Avstriji ter Italiji, ki so v tem obdobju precej zaposlovali jugoslovansko politiko.

V predzadnjem poglavju nas avtor seznaja z zgodovino Jugoslavije v obdobju 1968–1988. Na začetku poglavja predstavi vzpon in padec tako imenovanih liberalno mislečih politikov ob koncu 60-ih let v Srbiji, na Hrvaškem ter v Sloveniji. Popelje nas skozi ekonomsko zgodovino Jugoslavije v tem obdobju, še zlasti pa skozi eksperimentiranje z dogovorno ekonomijo, podlaga katere je bil *Zakon o združenem delu*. Veliko prostora je posvetil kritiki ustave iz leta 1974, še zlasti spremembam, ki jih je le-ta prinesla v ustroj federacije. Precej prostora je posvečenega tudi krizi v 60-ih in 70-ih letih ter volitvam po ustavnem sistemu leta 1974. Avtor sicer priznava možnosti, da je bilo mogoče tudi v tem ustavnem sistemu dobro poslovati (za to navaja nekaj primerov), hkrati pa govori tudi o dolžniški krizi v Jugoslaviji ter vplivu smrti Josipa Broza – Tita in njegove dediščine na refinanciranje jugoslovanskih dolgov. Oriše poskuse Kraigherjeve komisije za spreminjanje ekonomskega sistema v Jugoslaviji ter poskuse Milke Planinc in Branka Mikulića ter prizadevanja zahoda za rešitev jugoslovanske dolžniške krize. Ne omeni problematike depozitov za prehod državne meje, ki je v letih 1983–1985 oteževala jugoslovanskim državljanom odhod v tujino, omenja pa problematiko Agrokomerca in njegovega meničnega poslovanja s preko 865 mio. dolarjev vrednim nepoplačljivim dolgom. Ob odstopu vlade Branka Mikulića (december 1988) avtor ugotavlja, da je bila pozicija zveznega izvršnega sveta do republikih vlad še slabša kot pred nastopom Mikulićeve vlade. Avtor

se v tem delu knjige ustavi pri Sloveniji le enkrat, in to v zvezi s cestno afero in odstopom predsednika izvršnega sveta Slovenije Staneta Kavčiča. Tudi to poglavje je napisano skoraj izključno na podlagi virov ameriških avtorjev. Izjema so le dela Bogdana Krizmana, Slavoljuba Dukića, Laszla Szekelya ter Momčila Semovića.

V zadnjem poglavju Lampe obravnava tako imenovano etnično politiko in konec Jugoslavije, to je obdobje od leta 1989 dalje. Najprej nam prikaže predigro tega obdobja, in sicer centralistično (njen predstavnik naj bi bil po njegovem mnenju Slobodan Milošević) in konfederalno opcijo (njen najbolj vnet zagovornik naj bi bil po avtorjevem mnenju Milan Kučan), ki pa ni mogla poiskati alternative za Jugoslavijo. Kot razlaga Lampe, naj bi večstrankarske volitve na republiškem nivoju v političnem procesu Jugoslavije dajale videz *demokracije*. Ko je enotna zveza komunistov prenehala obstajati, je bila Jugoslovanska ljudska armada po Lampetu edini garant federalnega ustroja Jugoslavije. Avtor v tem poglavju opozarja na velike razlike med posameznimi republikami ter pokrajinami v Jugoslaviji in na migracije v okviru Jugoslavije ter njihov vpliv na spreminjanje etnične strukture Jugoslavije v 70-ih in 80-ih letih. Do sredine 80-ih let bi po avtorju bilo potrebno za nadaljnji obstoj Jugoslavije tudi integrirati izobraževalni sistem; v bistvu se avtor zavzema za uvedbo izobraževalnih jeder, do katerih ni prišlo, vendar pa ne omenja problemov, do katerih je pripeljal poskus uvajanja izobraževalnih jeder v 80-ih letih. Kulturne, medijske in religiozne razlike ter povečana stopnja religioznega izražanja v 70-ih in 80-ih letih so dokaj ustrezno prikazani, vendar pa izpušča Smoletove čestitke ter čestitke ljubljanskega nadškofa dr. Alojzija Šuštarja ob božičnih praznikih sredi 80-ih let. Ustrezno je opisal tudi vlogo armade v teh zadnjih letih Jugoslavije, kosovski problem iz srbskega vidika, razmerja med Stambolićem in Miloševićem ter Miloševićev vzpon.

Posebno podpoglavje je namenil odnosom med jugoslovansko armado in Slovenijo. Pričenja ga z življenjepisom Milana Kučana ter nadaljuje s problemom *Nove revije* (čeprav ne omenja posebej štev. 57) in *Mladine*. Opiše proces proti četverici leta 1988 ter mimogrede omeni tudi dejstvo, da je četverica pridobila naklonjenost Slovencev predvsem zaradi vztrajanja armade za sojenje, ki je potekalo v srbohrvaškem jeziku na vojaškem in ne na civilnem sodišču. Hkrati omenja tudi slovensko ter hrvaško nasprotovanje srbskemu prevzemanju popolne oblasti na Kosovu. Posebno pozornost je posvetil obdobju od srede leta 1989 do sredine leta 1990, ko sta »hrvatski tehokrat Ante Marković in mladeniški slovenski ekonomist Janez Drnovšek« delala skupaj kot predsednik vlade in predsednik predsedstva Jugoslavije. V tem obdobju sta (brez federalne zveze komunistov, ki je prenehala obstajati po januarju 1990) rešila problem hiperinflacije in z reformami gospodarstva postavila temelje tržni ekonomiji. Nato je prišlo do volitev po posameznih republikah, »ki so prepustile usodo Jugoslavije novim strankam in etničnim politikom«. Lampe opiše tudi kongres Zveze komunistov Jugoslavije januarja 1990, na katerem delegati niso nikoli imeli možnosti, da bi se ukvarjali s srbsko-hrvaškimi vprašanji. Lampe je zapisal, da so slovensko-hrvaški predstavniki zelo hitro predlagali, da bi sprejeli slovensko verzijo ustavnih sprememb, ki bi naj Jugoslavijo spremenile v le malo več kot ekonomsko unijo. Niti njihovi predlogi, niti predlogi Slobodana Miloševića za centralizacijo niso mogli uspeti in tako je slovenska delegacija zapustila omenjeni kongres. Slovenska komunistična stranka je 14 dni pozneje zapustila ZKJ in se preimenovala v Stranko demokracije prenoje. Na ta način naj bi po avtorjevem mnenju zveza komunistov prenehala obstajati. Vendar pa je predlog Markovićevih reform dovolil Jugoslaviji, da je obstala še leto in pol. Avtor nato opiše Markovićevo finančno ter gospodarsko reformo, ki pa ni mogla zaustaviti propada Jugoslavije, zadnje dni Jugoslavije in slovenske volitve aprila 1990, pri čemer je razložil, kako je Zveza komunistov dobila le 14 od 73 sedežev (zares od 80, M.K.) v družbenopolitičnem zboru, medtem ko je Demos, koalicija šestih opozicijskih strank, dobil 47 sedežev; Milan Kučan naj bi postal predsednik predsedstva republike za zasluge, ki jih je imel kot komunistični voditelj od leta 1986, kot tudi zaradi evropske zastave njegove stranke in zahtev za finančno neodvisnost od federacije. Decembra je prišlo do referendumu (ali ostati v federaciji ali ne) in 95 % volivcev (ob 93-odstotni volilni udeležbi) je glasovalo za neodvisnost Slovenije. Avtor nato predstavi volitve tudi v drugih republikah ter knjigo konča s pričetkom vojne v Bosni in Hercegovini leta 1992.

Zadnje poglavje je napisano predvsem na osnovi rezultatov ameriške jugoslovanistike, upošteval pa je tudi nekaj del jugoslovanskih avtorjev (rezultate simpozija o malih narodih in etničnih manjšinah v porajajoči se Evropi, ki ga je leta 1991 organizirala mariborska univerza, ter dela Ruže Petrović, Gregorja Tomca, Adila Zulfikarpašića in rezultate raziskovalnih projektov Radia Svobodna Evropa).

Avtor je v uvodu celotne knjige skupaj s srbskim zgodovinarjem Andrijom Mitrovićem kritiziral avtorje, ki so propad Jugoslavije razlagali z vidika svojih nacionalnih zgodovin, kot parazgodovinarje. Temu ustrezno je dokaj skromno tudi njegovo upoštevanje rezultatov slovenske in hrvaške historiografije, nekaj bolj pa srbske. Preseneča pa nas tudi dejstvo, da avtor ne pozna dela Jožeta Pirjevca, *Jugoslavija 1918–1992: Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*, ki je izšlo leta 1995, saj bi se lahko na podlagi upoštevanja rezultatov tega dela izognil marsikateri napačni interpretaciji, zlasti slovenske ter hrvaške zgodovine v Jugoslaviji. Preseneča tudi relativno skromno upoštevanje rezultatov ameriške revije

Slovene Studies, kakor tudi neupoštevanje *Voices from the Slovenian Nation*, 1990–1992. *Nationalities Papers* (Special Issue). New York: Association for the Study of the Nationalities of USSR and Eastern Europe Inc., 1993, ki sta jo uredila slovenski zgodovinar Peter Vodopivec in ameriški zgodovinar Gary Huttenbach.

Knjiga vendarle predstavlja zanimiv prispevek k študiju zgodovine nekdanje skupne države južnoslovanskih narodov, saj odpira celo vrsto vprašanj le-te.

Matjaž Klemenčič

Andrej Vovko, *Nasmejana zgodovina. Popotovanje skozi čas v 189 nasmehih*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1996. 199 strani.

Za marsikatega kratkohlachnika je učenje zgodovine suhoparno, dolgočasno in zamorjeno, ena sama 'piflarija', tisoč in ena letnica, neskončno imen. Tisti 'nebodigatreba', ki se ga je pač treba naučiti in čim hitreje pozabiti, saj vedenje o preteklosti tako ali tako nikoli ne bo koristilo. Takšen odnos do učenja zgodovine pogosto povzroča učencem težave zaradi slabih ocen, zamisliti pa bi se morali predvsem učitelji, saj je krivda za podobna razmišljanja mladih nadebudnežev tudi na njihovi strani. Še v bližnji preteklosti je učenje zgodovine temeljilo na tako imenovani politični zgodovini in nizanju faktografskih podatkov, ki so jo pogojevali zastareli učni načrti, primanjkovalo je učbenikov ali so bili težki in nerazumljivi, pa tudi drugih učnih sredstev ni bilo v izobilju. Takšno učenje zgodovine pa učence odbija, zato se je moral učitelj še kako potruditi, da je ob vseh naštetih pomanjkljivostih uspel učenje motivirati in jim približati učno snov, kar gotovo ni bila lahka naloga. Iz lastnih izkušenj vem, da je bilo v preteklosti veliko odličnih učiteljev, ki so znali učencem vzbuditi zanimanje za zgodovino in jo narediti razumljivejšo, prijetnejšo in lažjo. Sam se nikoli ne bi odločil za študij zgodovine, če bi ne imel takšne učiteljice že v osnovni šoli, moje zanimanje pa je vzpodbujal tudi profesor na gimnaziji. Prepričan sem, da se je tudi marsikateri kolega odločil za študij zgodovine prav po zaslugi odličnih učiteljev in profesorjev, ki so znali predavati tako, da je preteklost oživevala in postala pomemben del sedanosti in prihodnosti.

Danes je učitelj zgodovine v bistveno lažjem položaju, saj se je kvaliteta učbenikov zelo izboljšala, vedno več je tudi drugih sodobnih učnih sredstev, poleg tega pa izhaja cela vrsta otroških in mladinskih revij, ki mladim širijo obzorja in pomagajo približati marsikateri učni predmet. Nekako pred časom, že davnega leta 1968, so pričeli v takratnem mladinskem listu *Pionirski list* (od leta 1985 *PIL*) v rubriki *Vesela šola* objavljati prispevke iz zgodovinopisja, ki so imeli namen suhoparno učno snov narediti bolj zanimivo, duhovito in igrivo. Koncept zgodovinske *Vesele šole* so zasnovali tako, da so pisci preteklost zapisovali nekoliko drugače, sicer strokovno neoporečno, pa vendar nekoliko bolj sproščeno in hudomušno. Takšna vrsta pisanja pa zahteva poleg izvrstnega znanja zgodovine tudi nekaj pisateljske žilice in seveda obilico smisla za humor. V uredništvu takratnega *Pionirskega lista* so pred dobrimi petnajstimi leti naredili odlično potezo, ko so k sodelovanju pritegnili mladega in nadebudnega zgodovinarja Andreja Vovka, zagotovo enega najboljših humoristov med zgodovinarji in enega najboljših zgodovinarjev med humoristi, ki je ostal vse do danes 'veselošolski' pisec. Do leta 1989 so pisci v *Veseli šoli* skozi vsa šolska leta sledili učnim načrtom za posamezne osnovnošolske razrede in tako je Vovko s svojimi prispevki devetkrat prehodil zgodovino od njenih začetkov do današnjih dni, pri čemer je vsako leto obravnaval nekatere najpomembnejše mejnike in dogodke v preteklosti. Avtorjeve prispevke so v *Veseli šoli* prebirale različne generacije šolarjev, med katere sodim tudi sam. Spominjam se, da smo ravno zaradi teh strani še z večjim veseljem naročali *Pionirski list* in si z lahkoto zapomnili marsikatero zgodovinsko dejstvo ter se ob tem še neznansko zabavali. Andrej Vovko je s svojim pisanjem zgodovinskih zgodb *Vesele šole* našel v mladih bralcih kritično in strogo, vendar hvaležno občinstvo, ki se mu je po koncu finalnega tekmovanja maja 1993 oddolžilo s podelitvijo naslova 'doktor veselošolskih znanosti'; s tem je naš avtor simbolično dvakratni doktor znanosti.

Pionirski list (*PIL*) je z *Veselo šolo* svoje poslanstvo več kot uspešno opravil, prispevki iz zgodovine pa so ostali razdrobljeni v množici zvezkov različnih letnikov. Z revijami pa je žal tako, da jih nekaj časa mogoče še hranimo, nato pa končajo v smeteh ali v najboljšem primeru na zaprašenem podstrešju. Tega se je zavedala tudi dolgoletna urednica *Vesele šole* Suzana Šoster in predlagala, da bi prispevke, ki so izhajali v dolgih letih, objavili še v monografski obliki. Idejo so uresničili leta 1996, ko je Mladinska knjiga izdala knjigo z naslovom *Nasmejana zgodovina – Popotovanje skozi čas v 189 nasmehih*, v njej pa je zbranih 189 zgodovinskih prispevkov *Vesele šole* izpod peresa dr. Andreja Vovka. Avtor je v spremni besedi skromno zapisal: »Nikakor ne pričakujem, da se boste ob prebiranju mojih zgodb iz preteklosti valjali po tleh od